

Velallisen epärehellisyuden mallittaminen: Ongelmina esitutkintaan valikointi ja tunnusmerkistön taloudelliset käsitteet

YTM Ilpo Kähkösen laskentatoimen väitöskirja ”Velallisen epärehellisyuden mallittaminen: Ongelmina esitutkintaan valikointi ja tunnusmerkistön taloudelliset käsitteet” tarkastettiin Oulun yliopiston taloustieteen osastolla 6.11.1998. Vastaväittäjänä toimi professori Petri Vehmanen (Jyväskylän yliopisto) ja kustoksena oli professori Jukka Perttunen.

Talousrikosten mallittaminen

Tutkimus käsittelee laskentatoimen mahdollisuuksia rikosten tunnistamisessa ja torjunnassa sekä tunnusmerkistön tarkastelussa. Tarkastelu kohdistuu velallisen epärehellisyys -nimiseen rikokseen, joka on määritelty rikoslain 39 luvun 1 pykälässä. Tutkimusasetelma on siten poikkeusteellinen ja avaa mahdollisuuksia tieteiden väliseen yhteistyöhön.

Epäilymallit valikoinnin apuna

Ensimmäinen tutkimusongelma on valikointiongelmaksi, eli kuinka rationaalinen tutkintaan valikointi olisi mahdollista. Tavoitteena oli kehittää epäilymalli valikointiongelman ratkaisemiseksi.

Mallin perustaksi kehitettiin kriisiyrityksen rikollista käyttäytymistä kuvaava viitekehys, jonka avulla muodostettiin sekä prospektiivinen että retrospektiivinen epäilymalli. Mallit ovat ns. diskreetin valinnan malleja, jolloin ne ovat johdettavissa myös stokastisen hyötyteorian kautta.

Retrospektiivisen mallin avulla löydettiin 87 prosenttia rikostapauksista ja myös mallin tilastollinen merkitsevyytaso oli hyvä. Positiiviset tulokset mahdollistavat rikostutkinnan niukkojen resurssien käyttöä, koska epäilymallit ovat sellaisenaan esimerkiksi verohallinnon tietokoneissa käyttöön sovellettavia.

Maksukyky käsitteenä ja empiirinen laskentamalli

Velallisen epärehellisyuden tärkeimmät alakäsitteet laskentatoimen näkökulmasta ovat ”maksukyvyttömyys” ja ”olemassa tai odotettavissa olevat vaikeudet”. Näiden käsitteiden selkiinnyttäminen muodostaa tunnusmerkistöongelman.

Maksukyvyttömyyden käsite ei ole täysin selvä ja oikeusoppineet ovat esittäneet siitä erilaisia näkemyksiä. Kysymys on siitä, voitaisiinko laskentatoimen käsitteistöllä ja menetelmillä kehittää malli, joka avustaisi maksukyvyttömyyden tunnusmerkistön arvioinnissa.

Maksukyky muodostuu yrityksen maksukykytarpeesta ja maksukykypotentialista näitä toisiaan vasten kohdistettaessa. Sekä tarve että potentiaali muodostuu staattisista varantosuureista ja dynaamisista virtasuureista ottaen huomioon suureiden välinen systematiikka. Koska virtasuureet ja osin varantosuureetkin kohdistuvat tulevaisuuteen, niin maksukyvyllä käsitteenä on ennusteen luonne.

Maksukyky on yrityksen kyky suorittaa maksuvelvoitteensa. Kvantifioitu maksukyky on erotus, joka muodostuu kohdistettaessa velallisen maksuun käytettävissä olevat varat ja kassatulot tietyn ajanjaksona samana ajanjaksona erääntyviin maksuvelvoitteisiin, joita ovat tarkasteluajanjakson kassamenot ja kyseisenä tarkasteluajana erääntyvät velat ja vastuut. Tälle kvantifioidulle maksukyvyllä muodostettiin tilinpäätösaineistoon perustuva laskentamalli.

Maksukykyyn yhteys muihin käsitteisiin syntyy tarkasteluajaperiodin muutosten kautta. Mikäli aikajana lyhennetään nollaan, niin maksukyky käsitteenä yhtyy ylivelkaisuuden käsitteeseen. Aikajanaa kasvatettaessa äärettömyyteen, mallin

virtasuureen vaikutus voimistuu ja käsite lähenee yrityksen kannattavuuden käsitettä. Maksuvalmiuden suhteen tarkastelussa nivottiin yhteen staattinen ja dynaaminen maksuvalmius. Ero maksuvalmiuden välille syntyy siitä, että maksuvalmius on lyhyen aikavälin ja maksukyky pitemmän aikavälin ominaisuus.

Empiirinen testaus suoritettiin pienellä otoksella ja sen mukaan malli toimi hyvin. Tuloksiin tulee kuitenkin suhtautua varauksella aineiston pienuudesta johtuen, joten laajempi testaus on ilmeinen jatkotutkimushanke.

Taloudellisten vaikeuksien käsite velallisen epärehellisyydessä

Tunnusmerkistöongelmaan liittyen tavoitteena oli tarkastella myös taloudellisten vaikeuksien käsitettä sekä analysoida normin (RL 39:1) loogisuutta. Teon rangaistavuus velkojien vahingoittamisvaaran suhteen määritellään siten, että teon tulee olla tehty ns. kriisitilan vallitessa eli ”olemassaolevien tai odotettavien taloudellisten vaikeuksien perusteella”.

Taloudelliset vaikeudet voidaan jakaa taloudellisiin tekijöihin, joita ovat kannattavuus, maksuvalmius ja vakavaraisuus sekä oikeudellisiin tekijöihin, joita ovat ylivelkaisuus ja maksukyvyttömyys. Maksukyvyttömyys saatiin tutkimuksessa määriteltyä ja sen yhteydet muihin em. taloudellisiin käsitteisiin osoitettua. Koska teolla vaaditaan normissa maksukyvyttömyyden aiheuttamista tai olennaista pahentamista, niin maksukyky käsitteenä nousee keskeiseen asemaan normin kannalta.

Loogista olisi tarkastella alku- ja lopputilaa samalla käsitteellä vertailtavuuden säilyttämiseksi. Toisaalta velkojien oikeussuojan tarve on sama alkutilanteesta riippumatta, mikäli teolla on aiheutettu maksukyvyttömyys tai sitä on olennaisesti pahennettu. Teolla on aina alkutila ja teon jälkeinen lopputila. Teon määrä voi vaihdella, jolloin kiinteälle alkutilalle ei liene loogista perustetta. Toisaalta maksukyky -käsitteellä on dimensioiden kautta yhteys muihin tarkasteltaviin käsitteisiin. Tällöin alkutilan vaatimus ei liene normissa tarpeellinen.